Floarea Vîrban

ASPECTE PRIVIND STRUCTURA VOCABULARULUI ÎN CEL MAI VECHI OCTOIH ÎN LIMBA ROMÂNĂ (II)

3. CUVINTE CU SENSURI DIFERITE DE CELE ACTUALE

3.1. LATINE

adevăr (< *ad* + *de* + *uero* DA; *ad* + *de* + *uerum* DEX; cf. DELR) „într-adevăr, cu adevărat”: **Adevă*r*** *învise Hristos, că-i bizăntuiaşte mormântul* (47^{r}/11).

afla (< *afflare* „sufla spre ceva, atinge cu respirația”, cu evoluție de sens în latina vulgară; vezi DELR) 1. „a găsi”: **Aflară** *mormântul deşchis* (23^{r}/6); *nu* **aflară** *viață-făcătoriu... trupul tău* (47^{r}/5); 2. „a găsi ceva ce a fost pierdut, a regăsi”: *şi oaia cea rătăcită* **să afle** (40^{v}/9).

apleca (< *applicare* (< *ad-* + *plicare* „a apropia, a (se) plia, a (se) îndoi, a (se) înclina, a trage peste”) „a alăpta; a hrăni la sân”: *Născutu-l-ai şi tinerul cu lapte* **aplecatu-l-ai** (33^{r}/5).

bunătate (< lat. *bonitas, -atem*) 1. „fericire”: *Cu* **bunătăți** *luminară-se, vădzum înainte... bărbat în veşmint luminat* (85^{r}/11) [CO 133^{r}/14: ⁘ⷨⷠⷣⷮⷭⷯⷨ]; 2. „virtute; fapte bune, binefacere”: *Trecu umbra legiei şi vini* **bunătatea** (26^{r}/14) [CO 50^{v}/13: ⁘ⷭ̃ⷣⷮⷭⷯⷨ]; 3. „frumusețe, virtute, bucurie”: *Pre cruce arătaşi-te găvozdit şi schimbaş* **bunătatea** *zidiriei* (26^{v}/14) [CO 50^{v}/25: ⁘ⷨⷠⷮⷭⷮⷩ ⷵⷣⷯⷩ] Miclosich *dobrota* „bonitas, pulchritudo, virtus, laetitia”; 4. „lucru bun/frumos, faptă bună/frumoasă; binefacere, facere de bine, virtute” pl.: *Să Dumnedzău n-are zidi casa* **bunătățilo*r***, *în deşert ne-am trudi* (35^{r}/14–15) [CO 59^{r}/15–16: ⁘ⷣ ⷯ¶ ⁘ⷨⷠⷣⷭⷯⷭⷮⷯⷭⷩ]; cf. şi OMM 114/13: **casa faptelor bune**.

călca (< *calcare*) „a strivi, a distruge; a anihila”: *Moartea* **ai călcat** *şi a treia dzi ai învis* (40^{r}/15); *cu învierea ta veninul păcatelor* **călcatu-l-ai** (48^{r}/9).

căuta (< **cautare* DEX 2012; *cautare* din *cavere, cautum* = Scriban 1939) „a păzi, a feri, a avea grijă de”: *ai milă pre agiutoriul nostru şi* **cauți** *pre plecații, pre oaminii cei fără agiutoriu* (68^{v}/12–15); cf. *caut* (înv./reg) < *cautus*; *precaut* < *precautus*. Verbul *a căuta* ar putea fi format pe teren românesc de la *caut*. Cf. it. *cauto* < *cautus* Treccani; *cāutu(m)* Garzanti, din *cavēre* ‘guardarsi’.

cetate (< *civitas, -atis*) „întăritură, oraş”: *Dumnedzău n-are zidi casa bunătăților, în deşert ne-am trudi. Sufletele acoapere, nice unul din noi n-are răsipi* **cetatea** (35^{r}/17).

LR, LXIV, nr. 3, p. 401–416, Bucureşti, 2015

BDD-A23029 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

codru (<**quodrum* (= *quadrum*)) „munte”: *În* **codru** *ucenicii mărgând, derept înălţarea de pre pă<mâ>nt, înainte stătu Domnul* (83^{r}/7); **Codru*l* Galileiului** (82^{v}/4–5).

descoperi (< *disco(o)perire*) 1. „a revela”: *a Tatălui dzise Cuvântul le-***au descoperi*t*** (44^{v}/4); *ceale prorocii de tine* **descoperişi-***le* (87^{r}/8–9); 2. refl. „a se arăta, a ieşi la lumină, a se face vedere”: *Ieşiţi şi ceia din tunearec* **descoperiţi-vă** (48^{v}/1).

dulce (< *dulcis*) „blând, plăcut, bun”: *Tu* **dulce** *eşti, tu împărăţeşti în vecie* (53^{r}/11); *[ca u]n* **dulce** (2^{v}/1).

dzăcea (< *jacere*) „a fi mort/îngropat, a sta întins/culcat (în mormânt)”: *Doamne, în mormântu* **dzăcuşi** *ca durmindu* (67^{v}/12).

feaţă (< lat. pop. *facia* (< *facies*)) „manifestare, aparenţă, ipostază”: *Troiţei nezidite, ce e în trei* **feaţe** *şi într-una dumnedzeire* (38^{v}/6); *Una iaste troiţă cu hirea, însă nu în* **feaţe** (11^{r}/17).

făptură (< *factura*) 1. col. „fiinţele (umane); creaturile; fiinţa umană”: *ce El* **făptura** *nu răbda să-l vadză stând pre cruce* (33^{r}/5–6); 2. pl. „creaturi, fiinţe umane, oameni”: **Făpturile** *plecară-se de frica ta* (22^{v}/16–17); *Toată dihania şi toate* **făpturile** *tine slăvescu* (28^{v}/16–17); 3. „realizare, manifestare, aparenţă, faţă”: *în trei* **făpturi** *unul Dumnedzeu să mărim* (48^{v}/8).

feri (< *ferire* NODEX 2002; et. nec. DA, DEX 2012) 1. „a menţine, a conserva”: *cela ce mainte de veaci din Tatăl fără maică nicecum au răbdat schimbare sau mestecare sau împărţire, ce întrîmbe hirile sale întreg l-***au ferit** (32^{v}/5); *Bucură-te, uşea Domnului, din ceaea ce au ieşit împeliţat lucrătoriul, pecetluită te-***au ferit** (38^{v}/13); 2. „a păzi, a proteja de”: *cine volnic are hi sănătoşi* **să** *ne* **ferească** *de vrăjmaşul* (28^{r}/10); *Socoteaşte-me şi me* **fereaşte**, *cum focul să nu me ardză* (11^{r}/4).

fugi (< *fugire*) „a dispărea, a pieri”: *lumea din prilăstitură mântuită fu şi* **au fugi*t*** *prilăstitura diavolului* (49^{r}/4).

fundu (< *fundus*) „adânc, profunzime, partea cea mai de jos a iadului, fundul pământului, iad”: *de suptu* **fundu** *să sculă* (3^{v}/11).

genuchi [genuche?] (< *genuc(u)lum*) „neam, spiţă, trib” (sens după v.sl. *koléno*, „genuchĭ” şi trib”; Scriban 1939; cf. DER): *se vor judeca toate* **genuchele** *pământului şi limbile* (11^{r}/13).

giudeţ (< *judicium*) „judecată, judiciu”: *Adâncul* **giudeţu-***i mare-i* (70^{v}/3–4); *O, prea mândre sâmt* **giudea[ţe]le** *tale, Hristoase* (86^{v}/14).

giurământ (< *juramentum*) „blestem, legătură”: *Greşala noastră a morţiei osândişi* **giurământ**, *viaţă-dătătoriu, Domnul nostru* (38^{r}/4); *suişi pre cruce şi* **giură-mântul** *moşu nostru l-ai vindecat* (40^{v}/16).

împărţire (< *impartire*) „diviziune, separare”: *cela ce mainte de veaci din Tatăl fără maică nicecum au răbdat schimbare sau mestecare sau* **împărţire** (32^{v}/3).

leage (< *lex, legis*) „credinţă bazată pe lege, corespunzătoare *Vechiului Testament*; iudaism”: *Trecu umbra* **legiei** *şi vini bunătatea* (26^{r}/13); „credinţă”: *În sus cătră tine înă // lţă-me* **leagea** (11^{r}/1).

BDD-A23029 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

lemn (< *lignum*) 1. „pom, copac”: *Cu crucea ta deşertaş blăstămul de pre* **lemnu** (25^{v}/12); 2. „cruce (de lemn)”: pre **lemnu** se răstigni (26^{r}/8–11); ambele sensuri în aceeaşi frază: *Printru* **lemnu** *Adam din raiu fu scos, / printru* **lemn** *tâ<l>hariul în raiu să sălăşlui* (46^{r}/17– 46^{v}/2); 3. rar, cu sensul actual: *se găvozdi pre* **lemnu*l*** *cruciei* (22^{v}/14–16).

limbă (< *lingua*) 1. „om, ființă cuvântătoare”: *izbăveaşte sufletul mieu de* **limbă** *hicleană* (52^{v}/14); *minunea naşteriei tale* **limbă** *n-are putea spune* (67^{r}/5); 2. „popor; oameni”: *Giceți între* **limbi** *că Domnul împărăți-să* (35^{v}/16); *să salte* **limbile** *cu veselie* (3^{r}/17); **în limbi** „(în) lume”: *Şi-i tremeseşi în* **limbi** *să propoveduiască slava ta* (24^{v}/5).

maț (< *matia*) 1. „pântec(e)”: *Poama* **maţelo*r*** // *Duhul Fiiul făcut ție* (35^{r}/17); 2. fig. „lăuntru, măruntaie, profunzime”: *din* **maţele** *iadului izbăvit-au noi* (33^{v}/12).

mestecare (< *masticare* sau **ammixticare*) „contaminare, amestecare, amestec”: *cela ce mainte de veaci din Tatăl fără maică nicecum au răbdat schimbare sau* **mestecare** (32^{v}/3).

mira (< *mirari*) cu dat. „a rămâne uluit, a fi surprins, a se ciudi”: **Miră-mi-se** *mintea şi mi se înspaimă cugetul de măriia ta* (52^{r}/1–2).

pleca (< *plicare*) „a supune”: *unul putearnice, toate făpturile* **plecaşi**-*le* (41^{r}/7); refl. „a se supune, a se smeri”: *Cu frică* **să plecară** (33^{r}/7).

pradă (< *praeda*) „robie”: **Prada** *Sionului din prilăstitură o turnă* (69^{v}/5).

prăda (< *praeda*) „a distruge, a învinge; a supune”: **au prădа*t*** *ținearea morției* (51^{v}/12–13); *legat fu striinul, şi cu moarte iute* **prădaşi**-*l* (43^{r}/8).

răsări (< **resalire*) tr. „a face să răsară, a rodi, a naşte”: **răsărit-ai** *fără sămânță... Hristos Domnul nostru, Preabucurată* (61^{v}/5).

rost (< *rostrum*) „gură”: *cântece să-i cântăm şi din* **rost** *să rădicăm* (26^{r}/8). Cf. şi **gură** (< *gula* „gâtlej, gât”): *Vru[t-a]i să me apuci din* **gura** *heriei* (89^{v}/5–7); cf. it. *gola.*

rupe (< *rumpĕre*) „a distruge, a anula, a dezlega din păcatul originar”: *cu mâna să găvozdi pre cruce şi o* **rupse** (25^{r}/12).

să (< *si*) „de, dacă”: **Să** *Dumnedzău n-are zidi casa bunătăților, în deşert ne-am trudi* (35^{r}/14). Cf. it. *se.*

sănătos (< **sanitosus* (< *sanus*)) „teafăr, întreg, nealterat”: *cine volnic are hi* **sănătoşi**[1] *să ne ferească de vrăjmaşul* (28^{r}/10).

scriptură (< *scriptura*) 1. „consemnare, scris, ceea ce era scris; proscriere”: *derept a noastră* **scriptură**, *cu mâna să găvozdi pre cruce* (25^{r}/10); *Pre cruce te înălțaş, milostive, a lui Adam* **scriptură**, *cu mâna păcatul cel de demult vindecaşi-l* (72^{v}/5); 2. pl. „cele scrise, cuvântul lui Dumnezeu”: *Ce lor inema şi sufletul le era aprinsă când cu ei grăiia pre cale şi* **scripturile** (86^{r}/17); *deşchise lor mintea să înțeleagă* **scripturile** (88^{r}/11).

sparge (< *spargere*) „a distruge, a rupe, a anihila”: *Eu sâmtu îmviere, eu vă scoțu, că* **am spart** *poarta morției* (32^{r}/6); **Sparse** *cu crucea sa moartea* (68^{r}/7).

[1] Scris inițial ѻсѫнѫтѡѳи.

BDD-A23029 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

spune (< *exponere*) „a mărturisi, a fi mărturie”: *plânsul mironosiţelor bucurie* **spuse**, *că au învis Domnul* (10^{v}/7–8).

străin var. **striin** (< *extraneus* DLR, NODEX 2002; et. nec. DEX 2012) 1. „de nerecunoscut, nefamiliar, diferit, schimbat”: *Hristos din putredire ivi-se* **stri<i>n** (27^{v}/2); 2. „necuratul, vrăjmaşul, diavolul)”: *Lumea slobo[dzişi] din lucrul* **stri<i>nului** (79^{v}/9) [CO 1557 131^{r}/1–2: [ѡ раб | ты тоу¥даго] Miklosich *тоу¥д´* adj. „alienus”.

tiner (< **tenerus* (= *tener*)) „prunc, copil mic”: *Născutu-l-ai şi* **tineru*l*** *cu lapte aplecatu-l-ai* (33^{v}/5) [CO 56^{r}/14: **и младенца**]. Cf. Coresi Ev. 520 (*apud* DLR s.v. tînăr II 1. înv.); (Transilv. şi Maram. „prunc” Dicţionar de sinonime 2002). Cf. it. *tenero* (Treccani 2.a.). Cf. şi **tinăr dumnedzeiescu** „înger”: *Ivise piatra prăvălită şi un* **tină*r*** **dumnedzeiescu** *desfătă grieul inemilor lor* (84^{r}/4–5) [CO 132^{v}/17: **и в¥с͡т´ вн´ ӱнѡра**].

tinerel (dim. de la *tiner*; „copil mic, prunc, nou-născut”: *Domnul s-au împeliţat şi* **tinere*l*** *fu* (77^{r}/7); lectură alternativă: **tiner** *El fu* [CO 125^{r}/28: **и младенец´ вЄст´**].

trece (< *traicere*) forma neg. „a nu uita, a nu pierde din vedere, a nu lăsa să se piardă, a ţine cont de”: *roagă-l* **să nu treacă** *ceia ce cântă şi să închină naşteriei tale* (51^{v}/5).

turna (< *tornare*) refl. „a se întoarce (cu trupul), a se răsuci”: *Ea* **să turnă** *înapoi, cumu te vădzu, aciiaş strigă* (37^{v}/1–2).

ţine (< *tenere*) „a avea, a ocupa”: *Ce loc* **ţine**[2] *trupul tău cel de-viaţă-făcătoriu*? (41^{v}/7); **a fi ţinut cu moarte** „a fi speriat de moarte”: *de a lui frică cu moarte* **fu*m*** **ţinuţi** (56^{r}/2–3).

umple (< *implere*) refl. „a (se) împlini, a (se) adeveri”: **s-au împlu*t*** *dzisa Isaiei prorocul* (4^{r}/6); tr. *Prorocirea lui David* **împlutu-au** *Hristos* (66^{r}/14).

vărsa (< *versare*) „a-şi vărsa sângele, a se sacrifica”: *Cânt a t[a] fără-de-număr milă, ispăsit[or]iul mieu, că tine* **ai vărsa*t***... *şi ai <i>spăsit hirea* (88^{v}/10).

vârtos (< **virtuosus* (< *virtus, -utis*)) numai la comparativ, precedat de *mai* „mai ales, mai cu seamă”: *cine fură mortul*, **mai vârtos** *dezbrăcatul* (30^{r}/17); „mai degrabă”: *Curăţi* **mai vârtos** *şi / spuneţi ucenicilor lui* (64^{r}/17).

vedea (< *vedere*) „a cunoaşte, a experimenta”: *ca Domnul învise, putredire* **nu vădzu** (84^{v}/7).

vindecare (< *vindicare*) „iertare; mântuire”: *Şi ai dăruit* **vindecare** *greşalelor* (50^{v}/7); *au dat lumiei* **vindecare (**55^{v}/3–4).

3.2. SLAVE

aiave (< *a* + v. sl. *{вѣ* sau bg. *jave* DELR) „cu adevărat, întocmai”: *Răstignră-te, Hristoase, toate făpturile să schimbară* **aiave** (37^{v}/17).

[2] Scris iniţial **нинє**.

BDD-A23029 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

dihanie (< v.sl. *дъıханиѥ* „răsuflare”) „suflare, animate; vieţuitoare; animale prin opoziţie cu fiinţele umane – făpturi”: *Toată* **dihania** *şi toate făpturile tine slăvescu* (28^{v}/16); *Sfântul Duh... ce lui voinicii de sus închină-se cu toată* **dihaniia** *de gios* (62^{v}/8–9).

dobândi (< sl. *добъıти*) 1. „a obţine, a primi în recompensă, a câştiga, a moşteni”: *Pocăinţa tâlhariului raiul* **dobândi** (10^{v}/6); *bucurie* **ai dobândi***t cu născutul tău, Preanevinovată* (57^{r}/12); 2. „a reuşi, a izbuti”: *Cu mir viniră ceale mueri cu Mariia şi nu se pricepea eale, cum* **ar dobândi** *ce vrea eale* (84^{r}/2–3).

hrăni (< v.sl. *хранити*) „a feri, a păzi”: *Amândoao le pecetluişi* **hrănindu-***le, arătaş minune celora ce să închină cu crie // dinţă* (53^{v}/15–54^{r}/2). Cf. şi „a educa; a nutri”: *învăţături* **e hrănit**, *cu viaţa a toate poamele* (35^{v}/8).

isprăvi (< sl. *исправити*) „a pune capăt, a termina, a distruge”: *Putredirea noastră cea de demult Hristos au vrut să o* **isprăveascâ** (59^{r}/12).

iute (< sl. *лютъ*; cf. bg., sr. *ljut*) „rău, aprig”: *ne-au sculat din greşalele ceale* **iuţi** (50^{v}/13); *legat fu striinul, şi cu moarte* **iute** *prădaşi-l* (43^{r}/8).

izbăvi (< sl. *избавити*) 1. „a libera, a salva, a mântui”: *Pre cruce priimi chinuri şi au izbăvit pre noi din putredire* (34^{r}/2); refl. **ne-a***m* **izbăvi***t din munca focului* (47^{v}/15); 2. „a feri”: **izbăveaşte** *sufletul mieu de limbă hicleană* (52^{v}/13).

jelanie (< sl. *ѫєланиѥ*) „dorinţă”: **dumnedzeească jelanie** „dorinţă de Dumnezeu”: *Ustiile neîncetându, dumnedzeească* **jelanie** *fost-au din lumea ceastă deşartă* (10^{v}/12); „dorinţă, vrere, voie”: *A pustinilor viaţă fericată iaste! Cu* **jelania** *dumnedzeiască rădicată iaste*! (52^{v}/16); „dorinţă de (viaţă)”: *Tu eşti* **jelaniia** *vieţiei* (53^{r}/10).

mândru (< sl. *мѫ̃дръ*) 1. „virtuos, înţelept”: *Tatăl şi Fiiul şi Duhul Sfânt, toţi într-o* **mândră** *criedinţă cu mărie să-i slăvim* (47^{v}/10); 2. „trufaş”: *O, al vostru deşertu şi* **mândru** *săbor, ce iară vă svătuiţi să ascundeţi cel neascuns* (55^{v}/12–13).

mită (< sl. *мито*) „dobândă, câştig”: *zborur cel deşert împlură direaptele lor de* **mită** (36^{r}/11).

mreajă (< sl. *мрѣжа*) „instrument de pescuit din plasă uşoară, capcană, plasă”: *de-a direapta aruncară* **mreaja** *şi mulţime scoaseră de peşt<i>* (91^{r}/4); şi fig. **mreaja** *diavolului* (45^{r}/4).

muncă (< sl. *мѫ̃ка*) 1. „chin, chinuire”: *hirea noastră din* ***munca*** *diavolului deşertatu-o-ai* (44^{v}/14–15); 2. „chin, pedeapsă”: *Iară vom vini a lua //* **muncă** *au cinste după v[ină]* (79^{r}/1).

obraz (< sl. *ѻбразъ*) „chip, înfăţişare, faţă”: *Închinămu-ne... a lui tău prea cinstit* **obraz** (91^{r}/10).

prost (< sl. *простъ*) „simplu, care nu e compus”: *Una dumnedzeire, în trei hiri făcută, nemestecată iaste*, **proastă**, *neîmpărţită şi neatinsă* (47^{v}/13).

rană (< sl. *рана*) **1.** „lovitură de bici/nuia; flagelare”: *Arătaş lor chinurile trupului cealea ce ai priimit, Spăsitoare, îndelung răbdător, că din sămânţa lui David* **rane** *ai răbdat* (54^{v}/9) [CO 94^{v}/13: {звЄ]. Miklosich *{зва* „foramen, incisio,

BDD-A23029 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

vulnus”; 2. prin exten. „urma lăsată de lovitura de bici/nuia; rezultatul flagelării”: *necriezân<d> Toma*, **ranele-***i arătă de criedinţă* (47^{v}/4); *Cu* **ranele** *tale toţi ne-am vindecat* (31^{v}/15) [CO 55^{v}/13: ранѡ҃ вѡ] Miklosich ***рана*** „vulnus, flagellatio”.

rând (< sl. ***рѧдъ***) „fel, gen, specie; natură”: *Unde va vrea Dumnedzău biruiaşte şi* **rândul** *firiei* (67^{r}/10); **în rându** „comun, obişnuit”: *nu* **în rându**[3] *făcut<ă e> piatra în capul unghiului* (72^{r}/3).

răsipi (< ***расъıпати;*** *vezi* Старобългарски речник, II, s.v.) „a risipi, a împrăştia; a rupe; a distruge, a sparge”: *vedeţi, jidovilor, cum* **nu au răsipi*t*** *peceţile* (30^{v}/4–5); *poarta iadului o* **au răsipi*t*** (43^{r}/2); *ţinearea morţii* **răsipiş** (31^{r}/17); *gradiştea duşmanului* **răsipi** (3^{r}/5); *Frica osândei* **răsipi-***o cu crucea* (10^{v}/1).

rod (< sl. ***родъ***) „neam; gen, specie”: *Lepădătorilor de dragoste*, **ro*d*** *jidovesc* (23^{v}/3); *viaţă dăruişi* **rodului** *ominesc* (41^{r}/10).

săbor (< sl. ***съборъ***) 1. „sobor, adunare, sfat”: *O, al vostru deşertu şi mândru* **săbo*r***, *ce iară vă svătuiţi să ascundeţi cel neascuns* (55^{v}/13); 2. „sobor, ceată”: **săboarăle** *îngereşti şi rodul ominescu* (77^{r}/2–3).

scârbă (< sl. ***скръбь́***) „supărare, necaz, suferinţă, întristare”: *tocmeaşte a noastră iute încungiurare şi din toate* **scârbele** *ne schimbă* (41^{v}/16); *Pre Dumnedzeu cine va avea nedeajde asupră va hi de toate* **scârbele** 44^{r}/8; expr. **a-i fi scârbă** „a fi necăjit; îndurerat”: *Cându* **mi-e scârbă**, *audzi a mea dureare* (10^{v}/10).

scârbiia (< ***скръбѣти***, cf. **скрѣбити**) refl. „a se supăra, a se necăji”: *Cându me scârbiia<i>, ca David cânta ţie, ispăsitoriul mieu, izbăveaşte sufletul mieu de limbă hicleană* (52^{v}/11–12); **[s]cârbiia-se** *cumu se cădea de des[p]ărţirea ta, Doamne* (91^{v}/4).

tocmi (< DLR v. sl. ***токмити***, cf. sl. ***тъкъмити***) 1. „a orândui, a aranja, a stabili; a potrivi”: *cela ce cu cuvântul capetele* **ai tocmit** (43^{r}/6) [CO 74^{r}/1: **концр сѣставл´ ѣаго**]; *Ceale din Sion despunitoriul în sfinţie le* **tocmi**, *ce iaste la svârşitul veacului arătarea Domnului* (23^{r}/13–14); 2. „a pune capăt, a înceta”: *Dă mângâiare robilor tăi... şi* **tocmeaşte** *a noastră iute încungiurare* (41^{v}/14) [CO 74^{r}/1: ѹ҆ставлнѡ҃ши]. Miklosich ***тъкъмити*** „aequiparare”; ***сѣставл҃ти*** „componere, constituere, erigere; sistere”; ***ѹ҆ставл҃ти*** „cessare facere”.

Troiţă (< sl. ***троица***) „(Sfânta) Treime”: *Una iaste* **Troiţă** *cu hirea, însă nu în feaţe* (11^{r}/16–17). Cf. **întreire.**

veac (< sl. ***вѣкъ***) „timp”: v*erigile* **veacilo*r*** *frâmseşi-le* (54^{r}/3); **viaţa veacilor** „viaţă eternă”: *a lumiei pod, pre cela ce trec morţii cătră* **viaţa veacilo*r*** (52^{v}/1); **mainte de veaci** „la începutul timpului; înainte de începutul timpului (cu sensul de era noastră)”: **[M]ainte de veaci** *din Tatăl născut-au Cuvântul Domnului* (25^{r}/2); **sfârşitul/svârşitul veacului** – vezi **sfârşit/svârşit**; **în**

[3] Scris iniţial **нѹ҆ рѫндѹ҆**; adăugat ulterior **о**, deasupra rândului.

BDD-A23029 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

veciia veacului „în veci, etern, pentru totdeauna, la nesfârşit, în vecii vecilor”: *împărăţeaşte* **în veciia veacului** (31^{v}/12–13); **în veaci** „în veci, etern”: *Hristos învise... şi lăcuiaşte* **în veaci** (43^{r}/12).

voinic (< sl. ***воѧникъ*** bg., sb. *vojnik*) „soldat, războinic”: *Mormântul tău, ispăsitoare*, **voinicii**-*l străjuiră* (9^{v}/13–14).

zidi (< sl. ***зидати*** *aedificare;* ***з´дати, здати*** *aedificare*) „a crea, a face”: *să giudece lumea ce El* **au zidit** (25^{v}/3); *ceia ce* **au zidit** *cu mâna sa după chipul său* (51^{r}/3–4); *Să Dumnedzău* **n-are zidi** *casa bunătăţilor* (35^{r}/14).

3.3. MAGHIARE

hiclean,-ă (< *hitlen*) „vrăjmaş,-ă, duşmănoas,-ă”: *izbăveaşte sufletul mieu de limbă* **hicleană** (52^{v}/14).

3.4. GRECEŞTI

ieftin (<m.-grec. *εὐθηνός* (> bg., sr. *jèvtin*) „ieftin, îmbelşugat”) „îndurător, milostiv”: *Lumea slobo[dzişi] din lucrul stri<i>nului, [ca un]* i**eftin** *şi iubitor de o[amin]i* (79^{v}/10) [CO 131^{r}/2: ѱієдр´].

folos (< ngr. *ófelos*) „dobândă, câştig”: **a strânge folos** „a-şi asigura o recompensă”: *Tine, una tare cu ştiinţă tocmitoare // avem şi al tău* **folos** *am strâns* (42^{r}/1); **cu folos**: *Ce toate cătră zidire* **cu folos** *le to[c]mi* (87^{r}/7).

frică (cf. gr. *phrikē*) „înfricoşare, aspect înfricoşător”: *Înger portătoriu de fulger // din ceriu pugorî, piatra prăvăli; de a lui* **frică** *cu moarte fum ţinuţi* (56^{r}/2).

3.5. CUVINTE DE ORIGINE OBSCURĂ SAU A CĂROR ORIGINE NU ESTE ÎNCĂ PE DEPLIN ELUCIDATĂ

adecă (< lat. *adde quod* „adaogă că” Şăineanu, 1929, DELR (probabil); DLR etimologie necunoscută; Scriban 1939 < lat. *ad id quod*) „iată”: **Adecă** *întu-nearecu e şi e de dem[e] // neaţă* (88^{v}/17) [CO, 135^{r}/28: **сє тѣма и рано**]; *Ce El Pătru-L cunoscu...*, **adecă** *aceasta a treia oară să arătă* (91^{r}/6) [CO, 135^{r}/28: **сє оүѥ**]. Miklosich ***сє, с´*** „hic”.

măgură (cf. alb. *magulë*) „munte”: *Doamne, în* **măgură**, *unde dziseş lor, mearseră* (24^{v}/2–3); *Cine să nedejduiaşte*[4] *pre Dumnedzău, podobeaşte-se* **măguriei** *sfinte* (28^{v}/3); fig. *Bucură-te, sfântă* **măgură** *şi a Domnului eşire* (52^{r}/13).

3.6. FORMATE PE TEREN ROMÂNESC

ascunsă „taină, ceea ce e făcut în ascuns, neştiut”: *cine va vesti* **ascunsele** *tale ceale fricoase* (55^{r}/3–4).

[4] Scris nєdє¥d u õwє.

BDD-A23029 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

călcare „păcat, încălcare a legii/credinței”: **călcarea** *de pre lemnu... dezlegaşi-o* (39^{r}/9).

căzut, -ă „păcătos, căzut în păcat; decăzut din starea de viață eternă”: *Adam* **căzutu*l*** sculatu-*se-au* (49^{r}/5); *rodurile omineşti* **ceale căzute** *înviseş-le* (40^{r}/7); *înviere* **căzuțilo*r*** (71^{r}/12).

cuvios „sfânt”: *Mirul mortului iaste* **cuviios** (27^{v}/1–2).

de demult „cu multă vreme în urmă, de mult timp, de la începutul timpului”: *La Marea Roşie ..., chip s-au scris* **de demult**[5] (49^{v}/7–8); „de odinioară, din veci, de la început, de dinaninte de căderea din rai; originar”: *Raiul am priimit, dulceața* **de demult** (27^{r}/13); *osânda* **de demult** (42^{r}/11); *blăstemul* **de demult** (44^{v}/13); *legații cei* **de demult** (50^{v}/2).

desăvârşit „perfect, deplin” (în opoziție cu **săvârşit** „făcut”): **desăvârşi*t*** *acela Dumnedzău şi săvârşit om* (74^{v}/16).

desfăta (< *des* + *fată* DLR; et. nec. DEX 2012) „a uşura, a alina, a mângâia; a destinde, a desface, a rupe”: *Ivise piatra prăvălită şi un tinăr dumnedzeescu* **desfătă** *grieul inemilor lor* (84^{r}/5) [CO 132^{v}/17: ρастилаþε]; cf. Miklosich ***ρастилати*** „sternere”. Pentru etimologie şi sens, cf. it. *sfatare* (< *dis* (redus la *s*) + *fatare* („l’operare delle fate”)) „a rupe o vrajă/incantație/magie”; cf. *disfatare*; cf. şi *disincantare*; Garzanti; Treccani. Rom. *desfăta* < *des* + **fată* „cea care încântă, vrăjeşte” (cf. it. *fata, fate*).

destoinicie „sârg, sârguință; vrednicie”: **cu destoinicie** *să rugăm* (47^{v}/11); *Să spre cineva* **cu destoinicie** *va sufla, îndegrabă să va lua de pre pământ, rădicat, într-arepi* (62^{r}/4); *tâlhariul spăsise şi lăcuirea raiului cea de demult priimi*, **cu destoinicie** (81^{v}/9–10).

deşerta 1. „a goli, a face să devină deşert; a lăsa gol, ieşind”: *scula // tu-se-au şi* **au deşerta*t*** *mormintele* (35^{r}/17); 2. „a distruge, a anihila”: *moartea* **ai deşertat** (29^{r}/1); 3. „a salva, a scoate, a libera”: *hirea noastră din munca diavolului* **deşertatu-o-ai** (44^{v}/15); 4. „a dezlega, a rupe, a alunga”: *Cu crucea ta* **deşertaş** *blăstămul de pre lemnu* (25^{v}/11); 5. „a se goli de puteri”: Ada*m cădzutul sculatu-se-au şi diavolul* **s-au deşerta*t*** (49^{r}/6).

dulceață 1. „bunătate, blândețe”: *Cu dragoste scăpăm către a ta* **dulceață** (10^{r}/6); 2. „bunătate, frumusețe; mulțumire”: *Sfântului Duh toată bogătatea slavei; din elu e* **dulceața** *şi viața a toate făpturile* (35^{v}/14); 3. „bucurie, delectare; usufruct”: *Raiul am priimit*, **dulceața** *de demult* (27^{r}/13); 4. „plăcere”: **dulceața** *ceştii vieți toți să ne nevoim să o omorâm* (46^{v}/7).

dzisă 1. „zisă, cuvânt, veste”: **Dzâsa** *cea ascunsă priimi-o cu înțeles, la coliba lui Iosif, îndegrabă stătu îngerul şi grăi neispitite-i de nuntă* (77^{v}/5); 2. „zisă/ cuvânt a/al lui Dumnezeu; a/al unui profet”: *a Tatălui* **dzise** *Cuvântul le-au descoperit* (44^{v}/3); *s-au împlut* ***dzisa*** *Isaiei prorocul* (4^{r}/6).

ieşire 1. „ieşire, salvare”: *şi către ceriu* **ieşire** *noao ne-ai noit* (39^{r}/7); 2. „naştere”: *Bucură-te, sfântă măgură şi a Domnului* **ieşire** (52^{r}/14).

[5] Scris inițial dε \uls´, apoi adăugat dε în lateral de aceeaşi mână.

BDD-A23029 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

ieşit (< *ieşi*) „ieşire”: *Căutară la* i**eşitu*l*** *mormântului* (42^{v}/6).

facere „creatură, creat, făptură”: *cu lumina învieriei tale luminaş toate* **facerile** (32^{v}/12–13).

fricos 1. „înfricoşător, înspăimântător, care inspiră frică/teamă, straşnic, de temut”: *Câtu e* **fricos** *lucrul tău, că ai spăsit rodurile omineşti* (35^{r}/4); 2. „straşnic, grozav”: *cu slavă* **fricoasă**... *va vini să giudece lumea* (25^{v}/1–2); *înţeleageţi putearea cea* **fricoasă** (36^{r}/3); **a fi fricos cuiva** „a înfricoşa, a inspira frică cuiva”: *pugorâtura ta din iad* **fricoasă** *fu diavolului şi a <în>gerilor lui* (40^{r}/14).

frâmseaţe, **frâmseţi** 1. „merit, virtute; bunăvoinţă, benevolenţă”: **Frâmseţile** *tale, Doamne... slăvim* (22^{v}/7); 2. „plăcere”: *Inema mea către tine... să se rădice şi nemică să mi să îndulcească de* **frâmseaţea** *lumiei spre slăbiciune* (44^{r}/13–14) [CO 71^{r}/17–**18**: **и да ни¥то¥є ѡусладитмиср ѿ мирскЁх красот´ наслабост´**]. Miclosich ***красота*** „pulchritudo („frumuseţe; merit, virtute”), iucunditas („benevolenţă; plăcere”)”.

greş(e)ală „păcat”: **Greşala** *noastră a morţiei osândişi giurământ* (38^{r}/3).

greşit „păcătos”: *cum focul să nu me ardză*, **greşitul** *de mine* (11^{r}/5).

izbăvitor(iu) „vindecător; salvator, ispăsitor”: *iaste* **izbăvito*r*** *şi ispăsitor sufletelor noastre* (25^{r}/16); **izbăvitoriul** *mieu, Hristos Domnul* (50^{v}/17–51^{r}/1).

împărţitoriu „separator; cel care divide”: *Moiseiu fu* **împărţitoriu** *apeei* (49^{v}/8–9).

împreuna 1. „a uni, a face una cu”: *Pre umăr o luo, către Tatăl o duse, şi către a sa vreare cu puterile ceriului* **împre<u>natu**-o-**au** **(**40^{v}/12) [CO 73^{v}/6: **сßвßк¶пи**]; 2. „a se uni trupeşte cu, a copula; aici a fecunda cu forţa Sfântului Duh”: *Leage ascunsă cu hirea, a lui Dumnedzău naştere, vergură* **împreunat-ai** (27^{v}/6) [CO 64^{r}/7: **сßвßк¶пила еси**]. 3. „a se uni, a veni în contact cu; a gusta, a experimenta”; în construcţia **a împreuna putredire** „a deveni mortal/pământean”: *Putredire* **au împreuna*t***, *înţeleageţi cel neschimbat* (35^{r}/2) [CO 59^{r}/5–6: **тли прh/мhнителh**]; 4. refl. „a veni în contact cu, a se înfrupta, a gusta; a se împărtăşi”: *[A]rătă-se ispăsitoriul ca 'nu*[6] *om, după hire,... au învis din groapă şi* **cu mâncare să împreună** (87^{v}/2) [CO 134^{r}/3: **и враþна сßприqрстиср**]; *şi cină de laturi gătită pre pământu din ceaea ce* **să împreunară** *atunci ucenicii tăi* (91^{v}/14) [CO 135^{v}/14: **приqрстивþєср**]

în ce „în privinţa asta; cu privire la asta; despre asta” (vezi DA s.v. *în,* IX: *În ce le va porunci să asculte* MAG. IST. I, 312/7): *Pacea ta dedeş, după înviere, ucenicilor... Cu mâncăre să împreună şi cu învăţăturile aduse aminte şi deşchise lor mintea să înţeleagă scripturile.* **În ce** *şi a Tatălui făgădaş le-au făgăduit* (88^{r}/11) [CO 134^{r}/19–20: **им¥є и ѿ҇ъскоє обhщанїє | бhщав´**]. Miklosich (s.v. ***и***) ***им´¥є*** „quod”.

începător(iu) 1. „cap, mai mare, primul între”: *Hristos di morţi s-au sculat*, **începăto*r*** *adurmiţilor şi întâniu făpturilor* (34^{r}/5); **păstorilo*r* începăto*r***

[6] Scris **о¶**.

BDD-A23029 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

(35^{v}/10–11) [CO 1557 61^{r}/26: пастЁремъ надрлиѳе]; cf. надрлостадъникѣ *pastorum princeps*; 2. „inițiator, însărcinat cu, responsabil de”: **Începătoriu*l*** *ispăseniei noastre* (49^{r}/1) [CO 1557 85^{v}/12: надрлника спсенїю]

încungiurare „circumstanță, situație”: *Dă mângâiare robilor tăi, în-toate-nevinovată, şi tocmeaşte a noastră iute* **încungiurare** *şi din toate scârbele ne schimbă* (41^{v}/15) [CO 74^{r}/1: |въ стоанїа].

încuviioșa „a permite, a face demn să”: *Raiul deşchiseş, să să îndulcească aceştia* **încuviioşatu-i-ai**[7] (50^{v}/4–5); *şi morții sculatu-i-au şi vieții* **încuviioşatu-i-au** (27^{r}/11–12); *noi cu înțeles ne* **încuviioşadză** *să ne săturăm,... Doamne* (91^{v}/16).

îndulci refl. 1. „a se bucura, a avea acces la dulceața vieții eterne, a gusta viața adevărată”: *Raiul deşchiseş*, **să să îndulcească** *aceştia încuviioşatu-i-ai* (50^{v}/4); 2. cu dat.: „a se lăsa ademenit”: *Inema mea către tine... să se rădice şi nemică* **să** *mi* **să îndulcească** *de frâmseața lumiei spre slăbiciune* (44^{r}/13).

îngropare „înmormântare, punere în groapă (mormânt); moarte”: *lăsaş a tale îngropături de mărturie adeverită* **îngropariei** *de a treia dzi* (54^{r}/7); *Închinămu-ne... ai tale* **îngropare** *şi sculare* (30^{v}/16–17).

îngropat „mort; cel pus în groapă/mormânt”: *dați mortul..., dați* **îngropatu*l*** *au creadeți învieriei lui* (46^{r}/10).

întreire „Treime, Troiță”: *Una nemestecată* **Întreire** *dumnedzeiască* (34^{v}/11) [CO 58^{v}/28: |т троицѣ бѫ́ство]. Cf. **troiță**.

înțeles, -easă „plin de sens, cu tâlc; înțelept”: *au gonit fără-dumnedzeirea nopției şi au luminat toți credincioşii cu lumină* **înțeleasă** (57^{r}/6); **a da înțeles (cuiva)** „a da de înțeles, a ajuta să înțeleagă, da un semn”: **dă** *noao* **înțeles** *cu adevăr şi ertare greşalelor* (90^{v}/14–15).

învățătură „cuvânt, lege”: *călcă* **învățătura** *făptoriului său* (46^{v}/3); *Scoală, Doamne... după* **învățătura** *ta ce ai dzis* (28^{v}/12–13); *Cine să teame de Dumnedzău...*, **învățături** *e hrănit* (35^{v}/7–8); *Lepădă-se Adam de* **învățăturile**[8] *tale* (37^{v}/11).

lăcuire „viață, dreptul de a locui”: *tâlhariul spăsise şi* **lăcuirea** *raiului cea de demult priimi* (81^{v}/8).

legat „condamnat, aflat în legătura iadului”: **legații** *cei din vecie slobodzitu-i-ai* (41^{r}/1).

Luminătoriu „cel care aduce lumina/viața, îi luminează pe alții, purtător de lumină/viață”: **Luminătoriul** *nostru şi ispăsitoriu, slava ta* (75^{r}/10) [CO 122^{r}/1: и просвѣщенїе]

mări(i)e 1. „mărire, glorie”: *Sfântului Duh cinste şi* **mărie** (10^{v}/14); *toți într-o mândră criedință cu* **mărie** *să-i slăvim* (47^{v}/11); *toată* **măriia** (2^{v}/15); 2. „splendoare, glorie”: *mi se înspaimă cugetul de* **măriia** *ta* (52^{r}/3).

[7] Scris inițial окоувиоѳатоли; adăugat м deasupra lui о, de altă mână.

[8] Scris greşit де въ оучѫштоуриле.

BDD-A23029 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

mândrie „înțelepciune; virtute”: *Sfântul Duh, înțelepciunea Domnului, bogătate, vedearea şi* **mândrie**[9] (44^{v}/2) [CO 77^{r}/21: **прhмѫдрости**]; *Sfântul Duh îzvoreaşte toate* **mândriile**... *bunătatea apostolilor şi chinul şi cununa mucenicilor, şi vedearea prorocilor* (28^{v}/8–9) [CO 64^{v}/5: **прhмѫдрост´**].

moş „strămoş; aici cu referire la Adam”: *Doamne, suişi pre cruce şi giurământul* **moşu** *nostru l-ai vindecat* (40^{v}/16).

muncită „chinuitoare, dureroasă”: *va tăia Hristos cerbicea lor cu tăiare* **muncită** (78^{r}/11).

născut 1. „nou-născut; cel născut”: *Dumnedzău era* **născutu*l*** (4^{r}/8–9); 2. „naştere (acțiunea de a naşte/de a fi născut/de a se naşte)”: *Cum să nu ne mirăm* **născutului** *tău, Preacurată* (32^{r}/14); *mainte de* **născutu*l*** *tău, Doamne* (29^{v}/1–2).

neagiuns „de neajuns”: *Preaslăvit iaste începutul Preacuratei*, **neagiunsu** *iaste chipul născutului* (67^{r}/7–8); **neagiunsă** *e, Doamne, slava ta* (52^{r}/12).

neatinsă „neîntinată, pură”: *Una dumnedzeire, în trei hiri făcută, nemestecată iaste, proastă, neîmpărțită şi* **neatinsă** (47^{v}/14).

neispitit (< *ne* + *ispitit,-ă*) „care nu a cunoscut tentația, care nu s-a lăsat ademenită”: *Maică* **neispitită** *de bărbat* (31^{r}/12); *Neputredă Pruncoae*, **neispitită** de nuntă (52^{v}/2–3).

nedespărțit (< *ne* + *despărțit*) „neseparat, una cu”: *cela ce ai născut din vergură şi* **nedespărți*t*** *era de Tatăl* 22^{v}/10.

nedestoinic/nedostoinic (< *ne* + *destoinic*; cf. **недостоАнѣ; достоАникѣ**) „nevrednic, nedemn”: *Carii* **nedestoinici** *stăm în preacurată casa ta* (32^{r}/7); *[Vi]ață-făcătoriulu-ți mormân[t]... înainte-i stăm* **nedostoinicii** (2^{v}/3).

nedezlegat „de nedezlegat”: *au izbăvit pre noi din* **nedezlegate** *legături a iadului* (39^{v}/8).

neîmblat „prin care n-a trecut/intrat nimeni; intact”: *Marea după treacerea lui Israil fu* **neîmblată** (49^{v}/14); fig. *Bucură-te, uşea Domnului* **neîmblată** (51^{r}/16–17).

neîmpărțită „una cu firea/prin natura ei”: *Una dumnedzeire, în trei hiri făcută, nemestecată iaste, proastă*, **neîmpărțită** *şi neatinsă* (47^{v}/14).

neînțeles „lipsit de sens, judecată, incapabil de a înțelege, nepriceput”: *Spre răstignire te osândiră*, **neînțeleşi** *în loc de bine să arătară* (41^{r}/14–15).

nemestecat „în mod nealterat, necontaminat”: *Domnul* **nemestecа*t*** *au luat împelițare* (42^{v}/1) [CO 74^{r}/14: **ѣ҃ѣ вѣнеразмhснh**] „necontaminat”: *Una dumnedzeire, în trei hiri făcută*, **nemestecată** *iaste* (47^{v}/13).

nevoi 1. refl. „a se strădui, a se sili”: *cu rugăciune mă nevoiiu* (53^{r}/15) [CO 74^{r}/5: **мл҃твѣ вѣсилаѳ**]; 2. „a binevoi spre”: *Ca să nu ne ruşinăm, despunitoare, tine chiemând*, **nevoiaşte** *pre rugăciune* (42^{r}/3) [CO 74^{r}/5: **потѣщисѧ на ѡ҆моленіе**].

omenesc „asemănător omului”: *Fiiul* **ominesc** *vine pre nuorii ceriului* (72^{r}/12).

[9] Scris inițial **мрндрие**.

BDD-A23029 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

omini refl. „a se întrupa; a lua chip de om; a se face om”: *Cel fără de tată din tine* **s-au omini*t*** (40^{v}/6).

perit, -ă „pierdută, rătăcită”: *ai <i>spăsit hirea pre [pă]mântu, cea* **perită** (88^{v}/10).

plânge(a)re „plânset, plâns, acțiunea de a plânge”: *Înfricoşară-se de acesta giudecii iadului şi să luo poarta* **plângeriei** (48^{r}/14–15); *cu* **plângeri** *la mormântul tău sosiră* (3^{v}/17); **De-a plângearea** *opriți-vă* (59^{v}/8–**9**). Cf. **plânsul** *miro-nosițelor* (10^{v}/7).

plecat, -ă „smerit, oropsit”: *cauți pre* **plecații**, *pre oaminii cei fără agiutoriu* (68^{v}/13).

poticneală „obstacol, piedică”: *De a dzilei şi a nopției* **poticneală** *să ne spăsească* (84^{v}/10–11).

prădat „robit”: *cătră cei* **prădați** *fu slobodzitoriu* (71^{r}/9).

prădătoriu fig. „înrobitor, diavol”: *Ascultă, Adame, şi / te bucură, Evo, că v-ați dezbrăcat mainte amândui şi cu prilăstitură luo voi* **prădătoriul**, *ce cu chinul lui Hristos deşertă-se* (81^{v}/3–4).

punere „exemplu, mod de viață”: *Poama mațelor sfinte Duhul rădică şi creaşte tocmeala Tatălui şi* **punerea** *Fiiului* (70^{r}/6) [CO, 113^{r}/22–23: **Пл|да ꙋрһвнаго ст҃їи, дх҃| дви¥но прозр/баõт´, ѡ҇ц҇´скад прһданїа, сн҃о поло¥енїа**]. Miklosich ***поло¥еник*** „depositum, positio, propositum”.

putredire „putrezire, moarte, mortalitate; starea de a fi muritor/pământean”: **Putredire** *au împreunat* (35^{r}/2) [CO 59^{r}/**5**–6: **тли прһмһнителһ**]; vezi şi **putredirea cea de demult** „păcat originar; blestemul, condamna de a fi mortal, destinat a putrezi/muri?”: **Putredirea**[10] *noastră* **cea de demult** (59^{r}/12) [CO 83^{r}/3: **стлһнїа нас҃** ***древнһго***].

rodire „rod, neam”: *înviere dedeşi* **rodirilo*r*** *omineşti* (48^{r}/11).

roditoare; Roditoarea Domnului „Născătoarea Domnului”: *Trecu din mormânt cum au născut din* **Roditoarea Domnului** (53^{v}/11).

rugătoare „care se roagă”: *Maica ta, Hristoase, aducem* **rugătoare** (24^{v}/11); *vezi şi* **înainte-rugătoare** (10^{r}/6–7).

săvârşit „făcut, creat, realizat”: *desăvârşit acela Dumnedzău şi* **săvârşi*t*** *om* (74^{v}/17); *noi urâții, //* **săvârşite***, cu dulce trebuință, vasele tale, Doamne* (62^{r}/1).

scârbit „supărat, necăjit”: *preasfântă vergură*, **scârbiților*r*** *bucurie..., înema cea* **scârbită**... *fericeadză-o* (90^{r}/14, 17).

sfârşit/svârşit „împlinire, realizare”: *şi n-au vădzut* **svârşitu*l*** *acelui sfat* (87^{r}/5–6); **sfârşitul/svârşitul veacului** „sfârşitul lumii, împlinirea timpului”: *ce iaste la* **svârşitu*l* veacului** *arătarea Domnului* (23^{r}/14–15).

spurcat, -ă „impur, păcătos, murdar; mârşav, ticălos”: *focul... va arde toată mintea / cea* **spurcată** (53^{v}/1). Cf. it. *sporcare*.

tocmeală „facere, întocmire, întemeire, creație, orânduire”: *Duhul rădică şi creaşte* **tocmeala** *Tatălui şi punerea Fiiului* (70^{r}/5).

[10] Scris inițial, greşit, ¥ѡꙗ…; corectat ulterior.

BDD-A23029 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

trebuinţă; **cu dulce trebuinţă** „cu bun folos, util”: *noi urâţii, // săvârşite, cu dulce* **trebui<n>ţă**, *vasele tale, Doamne* (62r/1) [CO 101r/21: **бл҃го потрѣбнЄрти**].

ţineare „putere, potenţă, tărie”: *Şi iadul // prădat fu de* **ţinearea** *ta* (23r/1); *omorî* **ţinearea** *vrăjmaşului* (22v/16); cf. **ţinearea** *morţiei* (25v/12–13) [CO 50v/1–2: **съмр҃ти дръ/¥ава**]; *feace Domnul* **ţineare** *braţelelor sale* (33v/10) [CO 56r/17–18: **{ко сътвори дръ¥ава мЄцеѳ своеѳ г҃.**]; cf. şi **ţinearea-a-toate**: *Sfântul Duh*, **ţinearea-a-toate** (62v/7) [CO 101v/9: **дръ¥ава на въсѣхъ҃**]. Miklosich ***дръ¥ава*** „imperum, potestas”.

ţinitoriu „deţinător”: *Însuşi iaste* **ţinitoriu** *de troiţă* (53r/2).

ucigător „rău, criminal”: *sănătoşi să ne fereascâ... de oamini* **ucigători** (28r/12).

urât „nedemn, meschin”: *Miluiaşte noi* **urâţii** (61v/17) [CO 101r/21: **ѹгниѳи¥ennЄр**] Miklosich ***ѹгниѳи¥ennик*** „contemptus”.

urdzitură „temelie”: *trâmbitaţi* **urdziturile** *pământului* (2r/5–6).

vânat „pescuit, acţiunea de a pescui”: *La Marea Tiveriiadului... la* **vâna*t***... *aruncară mreaja şi mulţime scoaseră de peşt<i>* (91r/3); „pescuit, rezultatul pescuitului”: *Ucenicii pre [l]ucru să nevoiră şi iară corabiia şi mreaja, şi* **vâna*t*** *nu puţânu* (91v/7).

vecie; de vecie „etern”: *Doamne, împăratul* **de vecie** (54v/13); **în vecie** „etern, în veci”: *tu împărăţeşti* **în vecie** (53r/12); **din vecie** „de la începutul timpului, de la origini”: *pugorâş în iad, // legaţii cei* **din vecie** *slobodzitu-i-ai* (41r/1). Vezi şi **în veciia veacului.**

viu subst. „cel animat/însufleţit; suflet, vieţuitoare”: *Sfântului Duh, viaţă începută cu cinste; din el toate* **viile** *sufleţescu* (53v/3).

vrăjmaş (< *vrajmă* + *aş*; *vrajmă*: var. a lui *vrajbă* < v. sl. ***вра¥(ʼ)да*** „duşmănie, ură” 1. „diavol, drac”: *Printru lemnu scoase* **vrăjmaşu*l*** *pre Adam din raiu* (23v/15); 2. „duşman”: *în chipul leilor pre mine să rădică* **vrăjmaşii** *miei* (28r/14).

zidire „creaţie (a lui Dumnezeu, divină), facere, fiinţele umane”: *Pre cruce arătaşi-te găvozdit şi schimbaş bunătatea* **zidiriei** (26v/14); *a ta* **zidire** *din putredire o chemaş* (32v/17).

zidit „creat”; vezi **cel-zidit-dintâiu** „primul creat (cu referire la Hristos)”

(d)ziditoriu „Creatorul, Dumnezeu, Domnul, Hristos”: *Adam, deaca vădzu* **Ziditoriu*l***, *de suptu fundu să sculă* (3v/10–11); *Ivişi-te mai largă decât ceriul şi ai purtat* **Dziditoriu*l*** *tău* (4v/13).

4. CONSIDERAŢII FINALE

4.1. Ca şi în alte texte ale vremii, domină termenii de provenineţă latină şi slavă; cei de alte origini fiind foarte puţin numeroşi. În tradiţia textelor vremii se încrie, cu o singură excepţie, şi raportul dintre termenii latini şi cei slavi: în

BDD-A23029 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

categoria cuvintelor cu sensuri deosebite de cele actuale domină elementul latin – *grosso modo*, dublu față de cel slav; elementul latin domină şi sub-categoria derivatelor, în ambele categorii. Excepția priveşte termenii din prima categorie [3.1.]: spre deosebire de majoritatea textelor vremii, în care elementul slav este în genere de două ori mai numeros decât cel latin, în MOB raportul este aproape de unu la unu. MOB înregistrează, însă, în plus, un număr impresionant de termeni calchiați după model slavon[11] (ca în CL, spre exemplu).

4.2. De remarcat este şi prezența unor forme mai apropiate de etimon (latin sau slav): **arame** (< **aramen* (=*aeramen*); ***giude(ce), giudeci** (< *judicem,* ac. de la *judex*); **mângânia** (< **manganeare*) – cf. **mângâie**; **nime** (< lat. *nêmo, némisis*; **nota** (< **notare*); **păsa** (< *passare*); **tinde** (< *tendere*) etc.; **blagoslovenie** (< *благословеник*); **nedostoinic** (cf. *недостоанꙋ*; *достоаникꙋ*) – cf. **nedestoinic**; **scârbiia** (< *скрꙋбѣти*) etc.

4.3. Semnalez şi o serie de prime atestări: **amistui** (cu subiectul focul) – DLR *mistui* 2. NT 1648; **drăgostit** „iubit, dezmierdat" – DLR: 1. „plăcut" POP, 2. „dezmierdat" TEODORESCU, P. P.; **făgădaş** – DA: CATASTIH Făgăraş 1786; **gradişte** – DA: 1. „movilă naturală în lunca unui râu" Murgoci Săm. VI; 2. „loc de cetate" Odobescu II 144; **gropare –** DA: neinclus; **izbavă –** DA: neinclus; **ispititurâ –** DA: ANON. CAR. [1700]: *Ispititurĕ* = tentatio; **încungiurare** (alte texte din sec. al XVI-lea înregistrează doar forma verbală: PS 76, CP 654, CE 213/3) – cf. DA; **îngropături** „cele ale mortului, care se îngroapă împreună cu mortul" – DA: sg. „îngropare"; **întreire** „Sfânta Treime" – DA: sens neinclus; **lepedeu** – DLR: a. 1803, Iorga, SD XII, 145; **logoditoriu** – DLR: I. Golescu; **ploiat** – DLR doar vb. *ploia* s.v. *ploua*; **preaproslăvi –** DLR: neînregistrat; **striin** „necurat, diavol, vrăjmaş" – DLR: sens neinclus; **sufleți** „a prinde/lua viață, a se însufleți, a se anima" – DLR: cu două sensuri: 1. intranz. „a trăi" Budai-Deleanu, LEX cf. LB, CADE; 2. tranz. „a depune mărturie, a jura" a.1746-Uricariul, XV, 347; cf. *însufleți*; **uceniță** – DLR: Neagoe, Înv.; **ustie** „gură" – DLR: *usnă* „buză".

4.4. Mulți dintre termenii înregistrați sunt frecvenți în epocă; printre ei se numără: **dobândi** „a obține un câştig, a moşteni", **giudeț** „judecată", **ispăsi/spăsi** „a salva, a mântui", **împelița** „a se întrupa", **lăcui** „a trăi", **limbă** „popor", **muncă** „chin", **obraz** „față", **păsa** „a merge", **prost** „simplu", **rost** „gură", **săvârşi** „a încheia, a termina", **scârbă** „necaz", **scârbi** „a se necăji, a se întrista", **sparge** „a risipi, a împrăştia, a distruge", **voinic** „soldat, ostaş" etc.

4.5. Alți termeni sunt mai degrabă rari: **arame** – cf. PH *aramea*; **drăghicame –** cf. PH *draghicame*; PS *draghicamea*; **iani –** cf. CS *iani*; **mită** – cf. PO *mită*; **oborî** – cf. PH *oborri*; **poroboc** – cf. PO *porobocul* etc.

4.6. Două cuvinte ar putea fi considerate noi: **bizăntui** (< *bizonyít*) „a depune mărturie" şi **desfătaş** „grozăvie".

[11] Termeni de care mă voi ocupa, după cum am menționat deja, într-un articol viitor.

BDD-A23029 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

4.7. De remarcat este şi prezenţa unor termeni care trimit spre aria de Vest/Sud-Vest/Moldova: **adevăr** (adv./interj. DLRV: Mold., Trans. SV), **apleca** (DLRV: Mold., Ban., Criş., Trans. S), **arame** (cf. PH *aramea*; Scriban 1939: Ban.), **bizăntui** (Tamás: Maramureş), **bogătate** (PH; DLRV: Criş, Mold. 1695), **codru** („munte": DLRV: Mold., Ban., Trans. SV) **poroboc** (DLRV: Criş. Trans. SV; DER: înv., azi în Trans. – der. *porobocie*), **făgădaş** (DLRV: Criş., Trans. SV), **ferica** (DLRV: Ban.Trans. SV); **fericat/ferecat** (DLRV: Ban., Criş., Trans. SV), **fricos** (DLRV: Mold. Criş.), **găvozdi** (PS; CS: **găvoazde** „cuie, piroane"; DLRV: Mold., Criş., Trans. SV, Trans. N), **hiclean**, **lemn** („pom, copac, arbore" Ban. cf. CS), **lepedeu** (DLRV: Ban., Trans. SV), **lăcui**, **neharnic** (DLRV: Mold., Criş., Trans. SV), **ponosluit** (DLRV: Mold., Ban.), **pustini**, **sălaş**, **sălăşlui**, **tiner** (Transilv. şi Maram.; „prunc" Dicţionar de sinonime 2002); **alalt** (arh./Mold.), **amu** (Şăineanu 1929 Mold.), **amistui** (DLRV: Mold.). Mult mai puţin numeroşi sunt termenii care trimit spre aria de Sud/Sud-Vest: **celariu** (PS, CS; DLRV: ŢR), **gradişte** (cf. toponimul Grădiştea (jud. CL)); **mită** (< sl. *mito*) (DLRV: *mitui* ŢR, Trans. SV); **ploiat** (Scriban 1939: Ban. Olt.).

BIBLIOGRAFIE

CADE	= I. A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, Bucureşti, 1907.
Candrea PS	= *Psaltirea scheiană* comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte, ediţiune critică de. I.-A. Candrea, Bucureşti, 1916.
Chivu CS	= *Codex Sturdzanus. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie de text şi indice de cuvinte* de Gheorghe Chivu, Bucureşti 1993.
CO	= Coresi, *Octoih,* 1557 (BAR CRV II 9A).
CS	= *Codex Sturdzanus*; Cf. Chivu CS.
DA	= *Dicţionarul limbii române*. Tom I (părţile I–III) II (I–III), Bucureşti, 1913–49.
DELR	= *Dicţionarul etimologic al limbii române*, I: A–B, Bucureşti, 2012.
DEX 2012	= Dicţionarul explicativ al limbii române, ed. a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti 2012.
‚Dicţionar de sinonime 2002	= Mircea şi Luiza Seche, *Dicţionar de sinonime*, Bucureşti, 2002.
DLR	= *Dicţionarul limbii române*, serie nouă, VI–XIII, Bucureşti, 1965–2003.
DLRV	= Costinescu, Mariana, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicţionarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali*, Bucureşti 1987.
Garzanti	= *Il grande dizionario della lingua italiana*, Garzanti linguistica, 2013: http://www.garzantilinguistica.it/
Gheţie/Teodorescu PH	= *Psaltirea Hurmuzaki*, vol. I: *Studiu filologic, studiu lingvistic şi ediţie de* Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu, Bucureşti 2005.
MOB	= *Micul Octoih de la Braşov*, Biblioteca „George Barițiu" din Braşov, ms. 2872.
Miklosich	= Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, 1862–1865.
NODEX 2002	= *Nou dicţionar explicativ al limbii române*, Bucureşti, 2002.
OMM	= Octoih Mic [modern], Alba Iulia, 2002.
Pamfil PO	= *Palia de la Orăştie (1581–1582); text-facsimile-indice* ediţie de Viorica Pamfil, Bucureşti, 1968.
PH	= *Psaltirea Hurmuzaki* (BAR, ms. rom 3077); cf. Gheţie/Teodorescu PH.

BDD-A23029 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

PO = *Palia de la Orăştie* [1581]; cf. Pamfil PO.
PS = *Psaltirea Scheiană* (BAR, ms. rom 449); cf. Candrea PS.
Scriban 1939 = August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*, Bucureşti, 1939.
Şăineanu 1929 = Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbei române,* ed. a VI-a, [Craiova], 1929.
Treccani = *Vocabulario Treccani: definizioni*, *etimologia e citazioni,* Istituto della Enciclopedia Italiana fondato da Giovanni Treccani; on line: http://www.treccani.it/vocabolario/

ON VOCABULARY STRUCTURE IN THE OLDEST OCTOIH IN ROMANIAN LANGUAGE

(Abstract)

Unlike other ancient Romanian texts, *Micul Octoih de la Braşov* (The Little Octoih from Braşov)–MOB [1596–1610] has never been given the attention it merits; it has never been edited or systematically studied. Part of a broader project that aims to fill in this gap, the current article exclusively concerns the structure of the vocabulary; word formation processes would make the object of another study. Moreover, the focus is on two main categories: 1. words that either disappeared from Romanian language or are preserved at popular/regional level only[12] and 2. words with meanings no longer in current use. Further sub-categories concern origin (Latin, Slavic, Hungarian, Greek, and obscure/not fully clarified) and, in addition, words formed within the Romanian language. Each term is followed by its etymon, meaning(s), and minimal context; in a few cases, also by some comments. Ultimately, a brief qualitative analysis looks at: Latin–Slavic elements balance, frequency, regional distribution, first attestations, and new words. Generally, MOB's follows the main trend, as shaped by other texts of the time (mid-Sixteenth–early Seventeenth Century): terms of Latin and Slavic origins dominate; others being rather insignificant: a few Hungarian words; even less Greek terms (none in the first category); the Latin element dominates the second category and the subcategory of terms formed on Romanian territory, in both categories. Nevertheless, unlike other texts of the time, where the Slavic elements prevailed on the Latin ones (up to double them) in the first category, in MOB they are rather balanced. This apparent deviation is, however, compensated by the impressive amount of translation loans (calques) on Slavic model. Most terms are common/ frequent in the texts of the time; some are however rare (*arame, pesti, poroboc, etc.*). Two words may be considered new: *bizăntui* vb. 'testimony (about something)' and *desfătaş* 'witchery, rodomontade'. First attestations include: *drăgostit, făgădaş, gradişte, gropare, izbavă, încungiurare, îngropături, lepedeu, logoditoriu, striin, sufleți, întreire,* and *uceniță*. There is a prevalence of terms indicative for the areas of West/South-West/North–Moldova; much less for the South/South-West.

Cuvinte-cheie: *Micul Octoih de la Braşov* [1596–1610], structura vocabularului, sensuri deosebite de cele actuale, cuvinte noi/rare, prime atestări.

Keywords: *The Little Octoih from Braşov* [1596–1610], vocabulary structure, meanings no longer in current use, new/rare words, first attestations.

CAPA Florence International
Via Pandolfini 20, 50122 Firenze
floarea.virban@eui.eu

[12] For this part, see Floarea Vîrban, „Aspecte privind structura vocabularului în cel mai vechi octoih în limba română" [On Vocabulary Structure in the Oldest Octoih in Romanian Language] (I), în „Limba română", nr. 1/2015, p. 99–110.

BDD-A23029 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)